

WANAKA – ANEKAS И BASILEUS – PASILAOS

Неделчо Неделчев

WANAKA – ANEKAS AND BASILEUS – PASILAOS

Nedelcho Nedelchev

ABSTRACT: *The author studies the meaning and origin of the Greek Mycenaean terms and terms from the Greek Heroic Age wa-na-ka, anaks, basileus. He is inclined to believe that these terms have their origin in the Greek language.*

The author believes that the Mycenaean term wa-na-ka, in the time of the Heroic Age anaks, comes from a word close to anakaten, mentioned by Plutarch in his tale Theseus, with meaning „upwards”. The term basileus comes from Greek words, which are close to the Mycenaean pasi or phasi – „general”, „speak” and laos, a term that denotes a form of organization of the people during the Heroic Age in Greece.

Key words: *wa-na-ka, anaks, anakas, basileus, pasi, laos.*

Произходът на царската институция при най-ранните общества от длъжността на военнорепубликанските вождове, несъмнена за Л. Х. Морган и привържениците на тази теория [Морган 1946:436-437; Неделчев 2007:97], е проблематизиран в историческата наука през XIX-XX в.

Ю. В. Андреев определя преходния период към държава не като демократичен, а като аристократичен и неоснователно критикува американеца Л. Х. Морган, че е подвел К. Маркс и Ф. Енгелс с идеите си за свободни хора и военнорепубликански общества [вж. Андреев 1976:93], тъй като не забелязва, че Л. Х. Морган развива и следващи преходни форми на военнорепубликанския модел – олигархични и аристократични, при индианците ирокези, при елините и римляните [Неделчев 2007:97-98]. През 1975 г. А. М. Хазанов също достига до извод за съсловно-кастов модел на прехода към държава при отсъствие на демократични институции. Авторът също не забелязва олигархичните и демократични форми в изследването на Л. Х. Морган и неговите последователи [Хазанов 1975:28-30, 35, 148, 236 сл.].

Според двата модела на преход към държава, или за ранни държави произходът

на държавните институции от демократичните органи на родовия строй е неприемлив и непоследим по писмени извори, тъй като достъпното за изучаване най-ранно общество било „раннокласово”. Представата за раннокласово общество бе пренесена от общотероретичните дискусии за „азиатския начин на производство” върху конкретно общество още през 60-те години [Златковская 1968: 101 сл. и др.]. Идеите за раннокласовите общества се основаваха и на откритията на ранни археологически комплекси от Гърция и Егеида, които позволяват да се настоява за ранна държавност още през втората половина на III хил. пр.н.е. [вж. Блаватская 1976:9-10].

В защита на идеята за ранна класовост и държавност привържениците на раннокласовите идеи изцяло се отказаха от историко-сравнителния метод при използването на етнографски и етноложки проучвания. [срв. Хазанов 1975:28-30, 35, 148 сл., 236 сл.; Фол 1970:9 сл., 27 сл., 180-195; Фол 1972:9 сл.; Фол 1985:8-9 сл.; Фол 1990: 118-119]. Тази „раннокласовост” е разбираана като недемократично, аристократично общество, а в България и като „Микенска” или „Орфическа” Тракия и ранна държавност [Фол 1970:9 сл., 27 сл.,

180-195; Фол 1972:9 сл.; Фол 1985:8-9 сл.; Фол 1990: 118-119]. Изследвания на институциите на родовия строй почти не съществуват и дори се приемат като излишни при успехите на т. нар. „раннокласова теория“ която остава теоретично неиздържана [Неделчев 1995:7 сл.; Неделчев 2007:97-98; Неделчев. г. 2008:102 и др]. Не се допуска и възможността за вторична реставрация на родово-племенно общество. Тази крайност в моделите за общества с безапелационно аристократично управление е и резултат от крайните представи за еднородни политически общества с една определяща и единствена класа [Неделчев 2009:68 сл.].

Между темите, изключени от изследване е и проблемът за произхода от демократична институция на най-популярното в историята на европейския древен и средновековен свят гръцко понятие – „базилевс“. Понятие, което чрез един от класическите езици – старогръцкия, се използва от времето на Омировите поеми до съвременieto ни във всички модерни езици, вече поне 28 века.

В българската наука за древността темата за „микенското“ бе абсолютизирана без познаване и ползване на разчетения от М. Вентрис и Дж. Чедуик най-древен гръцки „микенски“ език. Това е и причината след хипотезата за „Микенска Тракия“ през 70-те години на ХХ в. да се появят толкова неаргументирани интерпретации на сведенията за най-ранните вождове в гръцките и латински извори като „микенски тип владетели“ или като равностойните им „орфически царе“. При това „базилевсите“ са приемани като „микенски царе“. [Неделчев. а. 2008:123–131; Неделчев. б. 2008:66-77; Неделчев. в. 2008:31-78].

В микенологията съществува следната общоприемана теза: „Царството на Пилос е управлявано от цар, който носи титлата Wanax. На гръцки обичайната титла за цар е: basileus; обратно wanax не означава вече политическа функция: служи да се окачества към един бог (както на френски „Господ, нашият бог“) ...от това развитие може да се заключи, че ахейският владетел изпълнява едновременно чисто политически функции на бъдещия василевс и религиозния престиж останал свързан с титлата Анах“ [Виан, Варен, Дюшен-

Гилемин, Винке, де Врис, льо Ру, Блок 1996:33].

В тезата остават необяснени появата на „бъдещия василевс“, и причините поради които „Wanax“ или „Anax“ от по-късно време възприема някакъв религиозен престиж. Ако логиката е, че от старата „царска власт“ остават сакралните функции, то няма обяснение за изведнъж появилата се нова „царска власт“, която също има религиозни функции. Според Аристотел през героичната епоха базилевсът бил „стратег, съдия и ръководел изпълнението на религиозните обреди...“ [Аристотел 1995:90-91–III, 14, 1285b].

При модерните тези за базилевса като цар дори не се напомня, че в Омировите поеми базилевсите съвсем не са действителни държавни управители и че статутът на действителни царе в „Героичен век“ – като века на „Илиада“ и „Одисея“, заслужава поне минимална аргументация. По установена традиция и в преводите на антични текстове, включително на руски и на български език, се правят необосновани отъждествявания на „базилевс“ и „цар“, на „рекс“ и „цар“, а също и на „полис“ и на „държава“ [срв. Аристотел 1995: 89 сл. – IV, 14; Плутарх 1987:I, 51 –Тезей XXXIII; Андреев 1976:46- 49 сл., и др.]

Двете понятия – „ванакс“ и „базилевс“ – са срещани в гръцките текстове от бронзовата и ранножелязната епоха, в микенските и архаичните гръцки текстове и според Е. Бенвенист „двата термина са несъпоставими, но в еднаква степен не се поддават на строг етимологичен анализ; те нямат съответствия в другите езици и е невъзможно дори да се намерят макар и отдалечени родствени думи в самия гръцки език“ [Срв. Бенвенист 1995:258]. С. Хилер и О. Панагл приемат, че въпреки възраженията на Л. Р. Палмер понятието qasigeu спонтанно предизвиквало асоциация за βασιλεύς [Hiller, Panagl 1976:284-285]. Л. Р. Палмер настоява за четене pa₂si-re-wi-ja в което не разглежда понятието βασιλεύς [Palmer 1963:227].

Разчитането на двете основни понятия свързани с вождеската и царската институция в древна Гърция засега е проблематично.

Аз предлагам друг подход за решение на проблема, съпоставително-исторически с отчитане и на древната етнология. Двете

понятия се срещат в „Илиада” и за синовете на Приам Александрос – „базилевс” и за Хеленос – „анакс” [Pias 1858:58 – 4/Δ 95, 212 – 13/N 582]. Хектор е споменаван без царски титул [Андреев 1976:57], като защитник на града или като любим на боговете, като „велик” – μέγας [Pias 1858:100–6/Z 318, 103–6/Z 440; 105–6/Z 515].

За едното понятие от двуезичен финикийско-гръцки надпис от Кипър е известно значението на wanaks като ádon – „господар” или „господин” [срв. Бенвенист 1995:259; вж. Андреев 1976:60]. Подобно значение на wanaks обаче най-вероятно е вторично, от времето в което държавата и нейната писменост са развити и институциите на държавните служители са се развили спрямо родовоплеменните си прототипи. „Анакс” от втората поема на Омир, „Одисея”, вече има значение на господар и на собствен дом и стопанство [вж. Андреев 1976:60].

За разбирането на тези ранни органи, от които ще се развият държавните, включително и „царската институция”, е необходимо да се потърсят представите на самите древни гърци. Отговор на този етноложки подход дава Плутарх. Той пише за Тиндаридите, които превзели града на Тезей, Атидн и след това са осиновени от града: „Атидн ги осиновил, както Пилий Херакъл. Оказали им божески почести и ги нарекли „анаки”, тъй като те сключили примирие, или понеже приложили всичките си грижи, намиращата се в града огромна войска да не обиди никого: „анакός έχейн” означава на гръцки „грижа се” или „пазя” някого” [Плутарх 1987:51–I, Тезей, XXXIII; Срв. Каегі 1981:607 πᾶσα ἀνάγκη – „извънредна грижа”].

Едновременно с това Плутарх допуска и друго обяснение: „Може би тук трябва да търсим произхода на думата „áнакс”, титлата на базилевсите. Някои казват, че думата „анаки” подсказва появата на небето на звезди: в Атика казват „анéкас” – „горе”, „нагоре” и „анéкатен” – „от горе до долу”, „отгоре надолу” [Вж. Плутарх 1987: 51 – I, Тезей, XXXIII].

Допускането на Плутарх е оправдано. Ранните вождове са с подчертано почетно издигане, което намира място в общественото им означаване. Със значение „издигнат”, „висок” е например етнонимът

„Македон” от времето на Хезиод [Бешевлиев 1932:6-8]. С издигнатост се отличават вождовете и владетелите. Според Л. Х. Морган длъжността на военния вожд на Лигата на ирокезите - Хасехнованех, се превежда като „издигнато име” [Морган 1983:44]. При ранните май в Централна Америка титлата на вождя „ах’ав” означава „висок” [Кнорозов, Ершова 1982:6]. В Древен Египет уподобяването на вождовете и на фараоните с „хр” – „височина”, „небе” и „хоровото” име на фараоните са със същия смисъл [срв. Рубинштейн 1980:I, 310-311]. Образно е определението на Р. Дейвид за египетското общество: „Самото общество е организирано в пирамидална структура с царя на върха и селяните в основата...Царят е... в качеството си на възплъщение на Хор...” [Дейвид 2004:93].

Очевидно един от начините на издигане на вождовете е чрез означаването им с понятие за поставени по-високо от народа, който ръководят. По подобен начин в Илиада е представено името на сина на Хектор, „Астианакс”, което превеждат като „лъчезарна звезда” [Гомер, Илиада 1967:119 – VI, 403]. Името е Ἀστυάναξ и е дадено от троянците на сина на Хектор, тъй като той ги защитава от ахейците [Pias 1858:102–6/Z 403] и трябва да се чете „Висока звезда”. При наследствената власт в семейството, основана на честта и авторитета, това, че Хектор, реалният регент не носи титла за разлика от баща си Приам [Андреев 1976:56-57], но синът му и негов наследник е определен от народа на Троя като „анакс”, показва наследственост на титлата в семейството.

Вероятно постепенно понятието „анакс” се е разширило и с значение за грижа над народа, гледан „от горе надолу”. Този период вече представя „издигнатостта” като държавна институция, тъй като не народът решава под ръководството на вождя си, а той се грижи за народа си.

Войнските, съдебните и религиозните пълномощия на вождя са несъмнени от времето на Героичния век [Аристотел 1995:89-91–IV, 14; Морган 1946: 324]. Те са възможни за „ванака”, който в микенския период очевидно е отстъпвал пълководческите задължения и права на „лавагет” – га-wa-ke-ta, вероятно буквално „на въоръжения народ предводител”. Противопоставянето на da-mo означава

вероятно военно обединение за понятието λαός [Lejeune 1965:7; Казанскене, Казанский 1986:134; срв. Kaegi 1981:471].

Понятието βασιλεύς се появява за първи път в писмени текстове в Омировите поеми. Най-вероятно то е създадено във времето на преходния период от „микенска“ към „следмикенска“ епоха в Героичния век, предшестваш класическата античност. То заменя понятието wa-na-ka поради превръщането му в титла на държавен глава, титла неприемлива при последвалата реставрация на родовия строй в „постмикенския период“.

Титлата „ванака“, както и всички по-късни титли, означаващи крале, царе и императори, има своя произход в родово-племенния смисъл на означаване на издигнатост по длъжност.

Смисълът на понятието βασιλεύς се търси чрез микенската форма qa-si-re-u, с производна от нея форма qa-si-re-wi-ja, „което вероятно означава βασιλεία“ [срв. Бенвенист 1995:258]. Е. Бенвенист посочва, че това е „един етап по пътя на реконструкция на праформата“ от корена βασ и от суфикса εύς. Форми, които отвеждат към сравнения с малоазийско-лидийски имена като Муршил и хетски като Мурсилис и предполагат микенската форма g^wασιλεύς [срв. Бенвенист 1995:258].

Според мен значението на βασιλεύς е повече гръцко и по-малко хетско-малоазийско.

Още М. Вентрис и Дж. Чедуик допускат, че понятието pa₂sireu от табличка в Кносос съответства на basileus и вероятно не е „sovereign king“ but „head man of tributary village“ [Ventris, Chadwick 1956:404]. Л. Р. Палмер категорично отхвърля идеята, че pa₂sireu като понятие съществуващо не в кноски, а в пилоска табличка ΡΥ Jn 434 е basileus [Palmer 1963:442]. Аз допускам разчитане на значението базилеус чрез две думи „phasi“ и „laos“, срещани между микенския и класическия гръцки период в Омировия гръцки като φῆσι, в дорийския гръцки като φᾶσι и в лесбоския гръцки като φαῖσι [Вж. Ventris, Chadwick 1956:404]. Думата pa-si или phasi - „говорещ“, „заповядващ“ се свързва с понятието da-mo [Palmer 1963:211 сл., 442 и др.] и laos „народ“ и военно обединение [Казанскене, Казанский 1986:134; срв. Kaegi 1981:471], или опълчение на народа. Очевидно

понятието βασιλεύς е разбираемо чрез съчетанието на двете думи като phasilaos или pasilaos.

Съмненията на Л. Р. Палмер са, че: „pa₂sireu“ е идентифицирано с βασιλεύς в ранен етап на изследване, и няма очевидна етимология като понятие [Palmer 1963:39]. М. Лежен прави разграничение между λαῖός и δᾶμος [Lejeune 1965:5; Цит. по Полякова 1978:250]. Г. Ф. Полякова посочва, че според Пилоските документи лицата влизащи в дамоса, например ковачите от серия таблички Jn са свързани с военните отряди „ока – т.е. тези които влизат в числото на λαός се явяват и членове на дамо [Полякова 1978:250]. Няма сведения обаче, че всички членове на дамо са в λαός. Очевидно понятието разделение е оправдано поне поради това, че по време на война всички мъже са включени в опълчение, в общност, а не само във военни отряди.

Pa₂sireu – предполагаемите „надзиратели“ на групите от бронзолари и ковачи [Palmer 1963: 115] не се появяват в следващата героична епоха въпреки описанията на дейност на металурзи и ковачи. Това означава, че „говорещите“ организатори на обработката на бронз са подчинени лица, „говорещи“ като „докладващи“ отчети пред двореца, не пред общност. В сравнение с тях „базилевсите“ от следмикенския период говорят пред народа в условията на реставрация на родово-племенни отношения. Базилевсите не са само военачалници, в условията на военна демокрация в тях е съсредоточена цялата власт – военна, съдебна и гражданска [Аристотел 1995:89-91-IV, 14; Морган 1946: 324]. Затова разбирането на понятието „базилевс“ като „говорещ пред народа“ е допустимо. За разбирането на понятието „βασιλεύς“ е необходимо отчитането на значението и произхода на старогръцката дума πᾶσι

В старогръцкия език думата πᾶσι е форма на πᾶς, πᾶσα от παντῆ и означава „общ“, „всеобщ“, „общност“, „висок“, „напълно“, „непременно“ и др. [Вж. Kaegi 1981:607]. Познатият гръцкият израз πᾶσα πολίς – „целият полис“ показва възможностите за създаване на думи и понятия с πᾶσα. Значението на думата „паси“ е запазена и в съвременния гръцки – πασίγνωστος означава „общоизвестен“,

„добре познат“ [Маслева 2004:334], въпреки, че значението на съвременните гръцки думи за „общ“ е друго. По тези норми на слообразуване четенето на понятието βασιλεύς е „познат на народа“, „общ на народа“.

Езикова промяна отговаря на нови условия и е вероятно съзнателно търсена. Примери за едновременно използване на буквите „б“ и „п“ в старогръцкия език има достатъчно, и сред тях е показателно името на емпорион известен и като Πίστιρος и като Βίστιρος [Detshev 1976: S. 72, 370] във време на развитие на гръцкия език, много след Героичната епоха. Поява на звук „б“ в гръцкия език от Героичната епоха се дължи най-вероятно на поне две основни произношения на един и същ знак като „п“ и като „б“. Отговорът е в поетичната дума „βῆς“ съкратено „βᾶ“, близка до πᾶς, и равна на „βασιλεύς“ със значение „о König“ [Вж. Каегі 1981:132]. Възклицанието обяснява замяната на глухия знак „π“ със звучния „β“.

Противно на схващанията за микенските общества като теократични, изключващи народното събрание и абсолютизиращи волята на „царя-бог“, микенските текстове запазват формите, познати от класическия гръцки период, в които се подчертава, че решението на полиса е взето от народа. В Пилоска табличка ΡΥ Ер. 704 5-6 се чете „da-mo-de-mi pasi“ – „damos de min phasi“ или „народът говори (постановява)“ [Palmer 1963:211; Казанскене, Казанский 1986:92]. В този текст народът постановява за обществената земя. Тази „формула“ не е единствена. Познати са изразите „ра-ro da-mo“ – „от народа“ и da-mi-jo – „предоставено от народа“ [срв. Казанскене, Казанский 1986:92]. В Илиада доведените от Агамемнон войници „лаои“ са означени като „πολὸν πλείστοι καὶ ἀρίστοι λαοὶ“ [Ilias 1858:37 – 2/В 577-578]. „Лаои“ са хората, пред които говорят под стените на Троя ахейските вождове. Те са народът по време на война и в Героичния период на военна демокрация в неговата функция на представително народно събрание. Те са най-добрите – „плейстои“, „аристои“, без да са аристократи. Сведението в „Илиада“ показва демократичността на военната организация и показва, че тезите за водене на война само от знатни, от аристократи с

възможности да се въоръжават, са неоснователни.

По време на война ролята на народното събрание като „постановяващ“ орган вероятно се запазва във военновременната му форма. Аристотел съобщава, че базилевсите през героичната епоха управляват „основани на добродетелност, наследственост и закон...поради това, че първите базилевси са били благодетели на множеството...те станали базилевси на хора съгласни с такава власт...властта на базилевсите от героичната епоха. Тя била над съгласни с властта хора но в определени ограничени области. Базилевсът бил стратег, съдия и ръководел изпълнението на религиозните обреди...“ [Аристотел 1995:90-91–III, 14, 1285b]. Това са задълженията на говорещия пред народа, който не отнема правото на демоса да решава и постановява.

Аристотел подчертава тази функция на базилевса по време на война пред опълчението, като цитира Омир: „Този, когото далече от битката видя, не ще се спаси той от кучета и лешояди“ [Аристотел 1995:89 – III, 14, 1285b]. Това е говоренето пред опълчението – лаос, само по време на война. Затова като посочва спартанското държавно устройство като най-справедливо законово посочва, че властта на базилевса „няма върховни пълномощия във всичко, а базилевсът е само предводител във военните начинания, когато напуска страната“ [Аристотел 1995:90-91 – III, 14, 1285b].

В Омировите поеми базилевсите говорят пред народа, като използват ораторски скиптри като изпълнители на Зевсовата воля [Андреев 1976:54, 124-125, с позоваване на Fanta 1882:46 сл. и др.]. В Илиада Одисей е представен като вземащ скиптъра от Агамемнон и удържащ бягащите ахейци базилевси и знаменити мъже с кратки речи [Ilias 1858:2/В. 185-192]. Ахил се къдне в скиптъра, който му дава право да говори като свидетел пред повелите на бога – Диос [Ilias 1858:1/А. 230-244].

Примерът е показателен и е с универсално значение – той позволява да се разбере, например, защо в най-ранен Египет по време на войните за обединението му и за създаване на държавата „Шемсу Хор“ -

„Следващите бог Хор” не са жреци, а военни вождове.

Военните вождове в късното родово общество, по примерите от Илиада и Одисея, са „говорещи пред народа” във военното му състояние „лаос”. „Анаксите” не са толкова обвързани с военни функции, те са мирновременни ръководители на обществото, които в редки случаи се включват във военните действия, както сина на Приам, прорицателя Хеленос или като вожд на ахейците Агамемнон.

В „Илиада” употребата на двете понятия „базилеус” и „анакс” спрямо един от вождовете на ахейците, Агамемнон показва две различни институции „базилевс издник на народа, над който властваш (ἀνάσσεις)” [Hias 1858:13–1/A 231]. Ю. В. Андреев обръща внимание на „политическото съдържание на такива епитети като „δοιῖν λαῶν – „пасе народи” и ἀναξ ἀνδρῶν – „господства над мъже” като самодържавен, неограничен повелител” [Андреев 1976: 51]. Тук термините нямат политическо съдържание. Те отразяват преходната военнорепубликанска епоха, в която военните вождове осъществяват властта си пред народа, на когото говорят по време на война и когото управляват в мирно време. Хектор в „Илиада” е поставен по-високо от базилевсите, той е „герой”, „блестящ”, „любим на боговете”, с „гривест шлем” – очевидно това са синоними на „висок”, стоящ най-отгоре, но си остава герой, вероятно поради това, че съдбата му е предрешена. Той, подобно на Патрокл, не се титулува като „базилевс” или „анакс”. Сходно е и представянето на Ахил, базилевсът на мирмидонците – той твърде често е определян само по име. Но в поеми, посветени на вождовете и аристокрацията, самите имена означават институционализиране на статут. Той се подчертава и от понятие като „велик предводител” [Hias 1858:13–1/A 78], определящо Агамемнон и „великия” за Хектор [Hias 1858:105–6/Z 515].

В „Илиада” Агамемнон е наречен 46 пъти „анакс” [Лурье 1957:216]. Неговото господство обаче е военнорепубликанско. Т. В. Блаватска обръща внимание на това, че Агамемнон, според Глава II, 559-568 от „Илиада”, като микенски династ „не е властвал даже над Арголида, тъй като по-

голямата ѝ част принадлежи на базилевса Диомед...заедно с подчинените му Сфенел и Евриал” [Блаватская 1968:160].

Неправилното разбиране на „анаксите” и „базилевсите” като царе подменя смисъла на понятието „вожд”. Въвеждането на понятието „примитивна монархия”, което „обхваща и такива форми на лична власт, които могат да съществуват в безкласовото общество, например властта на родовите и племенните вождове” [Андреев 1976:126, бел. 41], не променя смисъла на постоянното използване на понятието царе в анализите на втория героичен гръцки век, или втория гръцки военно-демократичен период. Противоречието между пояснението в бележка, че монархични са и родовите вождове и използването в аналитичните текстове на понятието „цар”, е очевидно.

Начини за издигане на личност на власт във вождствата на къснородовото общество са: чрез обявяване за носител на „високо име” или чрез представяне като „говорещ пред народа”. В ранногръцкия пример не по-низшата титла „базилеус” не замества понятието „анакс”. Анаксът може да бъде и базилевс, но във всички случаи е и върховен вожд над базилевси според първата от Омировите поеми. Дядото на друг базилевс от Арголида, на Евриал, Талайон бил анакс [Hias 1858:36 – 2/B 566]. Най-вероятно при военноплеменните съюзи на гръците от Героичния век, а и от преходната епоха хегемонията, подобно на царствеността – нам-лугалството в Шумер [Неделчев Н. 2004:177 сл.] била притежание само на един най-силен вожд или владетел. В доелинска Гърция това е бил „анакс”. В градовете обединени около Троя на Приам, преди овладяването им от гръците на Ахил, „анакс” е троянския управител.

След условията на политическо обособяване на понятието wa-na-ka като цар, през времето на реставрация на родовия строй, гръците избират втори път за означаване на вождовете си, който изисква и пряк контрол с тях като оратори, чиито мнения трябва да бъдат чувани от хората. Затова през гръцката героична епоха от I хил. пр.н.е. се появява понятието „общ - ръководещ лаоите”, т.е. „генерал”, който е и „говорещ пред народа”. В тези понятия е вложен смисълът на понятието βασιλεύς. Показателно е, че много по-късно

във времето подобен е смисълът на английската титла „генерал”, с произход от понятието *generālis* – „принадлежащ към рода”, „притежаващ общи свойства на рода”, или в по-късният английски смисъл „главен”, „общ” – *general*.

Напомнянето на Плутарх, че „анакс” е титлата на базилевсите [Плутарх 1987: 51 – I, Тезей, XXXIII] свидетелства, че новите вождове от героичната епоха възприемат политика на реставрация на статута на микенските си предшественици, и че част от базилевсите от Атина са наследници на емигриралите на територията ѝ управители на микенските градове-държави. Запазването на Атина на микенските понятия „анэкас” – „горе”, „нагоре” и „анэкатен” – „от горе до долу”, е и свидетелство за пряко запазване на езика и политическите термини от предходната епоха на държавност в преходната към времето на полиса-държава.

Долованият от Л. Х. Морган процес, преди да бъде познато микенското общество се оказва приложим към по-късни общества. Според него „Аристокрацията заела ... мястото на монархията, и почти всички държави в Гърция до политическото си развитие към демокрация преминали от монархичен начин на управление към аристократичен” [Морган Л. Х. 1983: 73]. И при това показва аристократичното управление в Елада, което уж не бил забелязал идеализирайки военната демокрация.

Представата за понятията за вождове от героичната епоха намира отражение в старогръцкия език и е свързана с поети отговорности пред народа. Опитите за нарушаването им водят до тяхното отменяне в старогръцката политическа действителност между времето на ахейските градове държави и гръцкия полис.

Литература

1. **Аристотел 1995:Аристотел.** Политика. София, 1995.
2. **Андреев 1976:Андреев Ю. В.** Раннегреческий полис. Ленинград, 1976.
3. **Бенвенист 1995:Бенвенист Е.** Словарь индоевропейских социальных терминов. Москва, 1995.
4. **Бешевлиев 1932:Бешевлиев В.** Към въпроса за народността на старите македонци. София, 1932.
5. **Блаватская 1966:Блаватская Т. В.** Ахейская Греция. Москва, 1966.
6. **Блаватская 1976:Блаватская Т. В.** Греческое общество второго тысячелетия до н. э. И его культура. М. 1976.
7. **Валлон 2006:Валлон А.** История рабства в античном мире. Смоленск, 2005.
8. **Виан, Варен, Дюшен-Гилемин, Винке, де Врис, льо Ру, Блок. 1966: Виан Ф., Варен Ж., Дюшен-Гилемин Ж., Винке Ф., де Врис Я., льо Ру Ф., Блок Р.** История на религиите. II том, (без година, по френския текст от 1996), София.
9. **Гомер, Илиада 1967:Гомер.** Илиада и Одисея. Москва, 1967.
10. **Дейвид 2004:Дейвид Р.** Древен Египет. Религия, митология, история. София, 2004.
11. **Златковская 1968:Златковская Т. Д.** О формах эксплуатации в европейских раннеклассовых обществах. Фракия. В: Вопросы истории, 1968, 7, с. 101-117
12. **Златковская 1971:Златковская Т. Д.** Возникновение государства у фракийцев. Москва, 1971.
13. **Казанскене, Казанский 1986: Казанскене В. П., Казанский Н. Н.** Предметно-понятийный словарь греческого языка. Крито-микенский период. Ленинград, 1986.
14. **Кнорозов, Ершова 1982:Кнорозов Ю. В., Ершова Г. Г.** Правитель и полководец из брода Ягуара. В: Латинская Америка, Москва, 1982.
15. **Лурье 1957:Лурье С. Я.** Язык и культура Микенской Греции. Москва-Ленинград, 1957.
16. **Маслева Н 2004:Маслева Н.** Гръцко-български речник. Българско-гръцки речник. Велико Търново, 2004.
17. **Морган 1946:Морган Л. Х.** Първобитното общество. (Линиите на човешкия прогрес от дивачеството, през варваството до цивилизацията). София, 1946.
18. **Морган 1983:Морган Л. Г.** Лига ходеносауни или ирокезов. Москва, 1983.

19. **Неделчев 1995:** Създаването на най-ранните държави в Африка, Азия и Европа. София, 1995.
20. **Неделчев. б. 2004: Неделчев Н.** Произходът на светската царска институция в Древния Преден изток през III-II хил. пр. н. е. (По исторически писмени текстове от Шумер, Асирия, Хетското царство, Египет от елинистическия период, Древна Гърция и Древен Рим). Шумен, 2004.
21. **Неделчев 2007: Неделчев Н.** Военната демокрация и произхода на държавата. (Свободния човек на границата на политическото общество). В: 80 години списание „военноисторически сборник“. Юбилейна научна конференция. 26 април 2007, с. 88-101.
22. **Неделчев. а. 2008: Неделчев Н.** Рецензия. Д. Попов. Тракийските царе. Поведение и превъплъщения. София, 2007, изд. ЛИК, 252 с. В: Анали, 2008, с. 123 – 131.
23. **Неделчев. б. 2008: Неделчев Н.** Произходът на царската институция в Шумер. В: Phosphorion. Studia in Honorem Mariae Cicikova. София, 2008, с. 66-77.
24. **Неделчев. в. 2008: Неделчев Н.** „Тракийският орфизъм“, „Марксистко—Ленинската“ атака срещу буржоазната и материалистическата историография в България. (Теософия, идеология, „застинала религия в ранен етап на развитие“, „религиозна доктрина“, национална доктрина или идеология на вождизма?). В: Любословие, Шумен, 2008, с. 31-78.
25. **Неделчев. г. 2008: Н.** Марксисткия модел на робовладението? В: Съвременната история: Времена, реалности, промени. Варна, 2008, с. 98-107.
26. **Неделчев 2009: Неделчев Н.** Ленин срещу Маркс и Енгелс за общината и бъдещето (Битката за казармения комунизъм-деспотия на работническите диктатори). В: Съвременната история. Времена, еалности, промени. Варна 2009, т. 6, с. 66-81.
27. **Плутарх 1987: Плутарх.** Избранные жизнеописания. Москва, 1987, т. 1-2.
28. **Полякова 1978: Полякова Г. Ф.** Социально-политическая структура Пилоского общества. Москва, 1978.
29. **Рубинштейн 1980: Рубинштейн Р. И.** Гор. В: Мифы народов мира. Москва, 1980, 310-311.
30. **Фол 1970: Фол Ал.** Социална и демографска структура на древна Тракия. София, 1970.
31. **Фол 1972: Фол Ал.** Политическа история на траките. София, 1972.
32. **Фол 1985: Фол Ал.** Тракийският орфизъм. София, 1985.
33. **Фол 1990: Фол Ал.** Политика и култура в древна Тракия. София, 1990.
34. **Хазанов 1975: Хазанов А. М.** Социальная история скифов. Москва, 1975.
35. **Херцог 1997: Херцог Р.** Държавата през ранните времена. Произход и форми на управление. София, 1997.
36. **Detschew 1976: Detschew D.** Die thrakischen Sprachreste. 2. Auflage mit Bibliografie 1955-1974 von Živka Velkva. Wien, 1976.
37. **Ilias 1858: Carmina Homerika.** Ilias. Bonnae, 1858
38. **Fanta 1882: Fanta A.** Der Staat in der Ilias und Odyssee. Innsbruck, 1882.
39. **Frankfort 1978: Frankfort H.** Kingship and the Gods. A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature. Chicago and London, 1978.
40. **Hiller, Panagl 1976: Hiller S., Panagl O.** Die frühgriechischen Texte aus mykenischer Zeit. Darmstadt, 1976.
41. **Kaegi 1981: Kaegi A.** Benselers Griechisch-deutsches Wörterbuch. Leipzig, 1981.
42. **Lejeune 1965: Lejeune M.** Le damos dans la société mycénienne. In Revue de études grecues, 1965, 78.
43. **Palmer 1963: Palmer L. R.** Mycenaean Greek Texts. Oxford, 1963.
44. **Ventris, Chadwick 1956: Ventris M. Chadwick J.** Documents in Mycenaean Greek. Cambridge, 1956.
45. **Ventris, Chadwick 1973: Ventris M. Chadwick J.** Documents in Mycenaean Greek. Cambridge, 1973.

Доц. д-р Неделчо Неделчев
 Университет "Проф. д-р Асен Златаров"
 Катедра "Обществени и природни науки"
 Уеб: <http://www.nedelchev.org/>
 Имейл: np_ned@mail.bg